

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

11.2 lecke – 20 perc

Machiavelli: *A fejedelem* – a *virtù* problémája

A fejedelem azzal indul, hogy behatárolja vizsgálódási területét: a mű tárgya kizárólag az egyeduralkodók, a monarchikus politikai berendezkedések. Azonban nem szabad, hogy a szerző által kifejezetten hangsúlyozott tény megtévesszen bennünket: az ízig-vérig republikánus Machiavelli megállapításai ugyanúgy érvényesek a többségi politikai berendezkedésekre is.

Machiavelli műve a történeti tapasztalatban hozzáférhető egyeduralkodók előzetes klasszifikációjával indul, beszélhetünk

1. örökletes
2. újonnan szerzett

egyeduralkodóról. További felosztások után az újonnan szerzett vagy új keletű egyeduralkodók következő taxonómiáját kapjuk:

1. örökletes
2. új keletű
 - a. teljesen újonnan szerzett
 - b. már meglévő uralom kiterjesztése
 - előzetesen egyeduralkodó alatt lévők
 - előzetesen szabadokra (köztársaságban élők)

Ez a felosztás először is módszertani belátásokkal szolgál: Machiavelli – a politika-elméleti irodalom kortárs vezető műfaja, a királytükör eszményével szemben – nem egy ideális a priori állam-modellt akar felvázolni, hanem a történetileg hozzáférhető politikai formációkat vizsgálja. Úgy véli, hogy a monarchiák szempontjából teljes taxonómiáját lehet nyújtani a történeti tapasztalatnak.

Másfelől ez a felosztás a politikai innováció és stabilitás témáinak előzetes vázlatát adja. A felosztás alapja a hatalom **megszerzésének** módja. Machiavelli a hatalom **megszerzése** és a hatalom **megtartása** közötti összefüggést keresi, meggyőződése szerint a hatalom megszerzése és megtartása szorosan kötődnek egymáshoz.

Az öröklött uralom jellege statikus-stabil, míg az újonnan szerzett uralom innovativitást igényel. A statikusság és az innováció hangsúlyosan jelenik meg a már meglévő hatalom kiterjesztésének két példájában.

hatalom kiterjesztése előzetesen egyeduralom alatt lévőkre

- nehéz megszerezni, mert központosított uralom alatt élnek **INNOVÁCIÓ**
- könnyű megtartani, mert hozzá vannak szokva az egyeduralomhoz

hatalom kiterjesztése előzetesen szabadokra (köztársaságban élőkre)

- könnyű megszerezni, mert egymás ellen hangolhatóak
- nehéz megtartani, mert hozzá vannak szokva az egyeduralomhoz **INNOVÁCIÓ**

Az innovációnak, a statikus viszonyok virtuóz felülírásának tehát nem csak a hatalom megszerzésében képes Machiavelli kulcsfontosságú szerepet tulajdonítani, hanem a hatalom megtartásában is. A hatalom megtartása stabilitást igényel. Machiavelli fő kérdése az egyeduralmak előzetes klasszifikációja után: **Hogyan lehet egy politikai hatalom egyszerre stabil és innovatív is?**

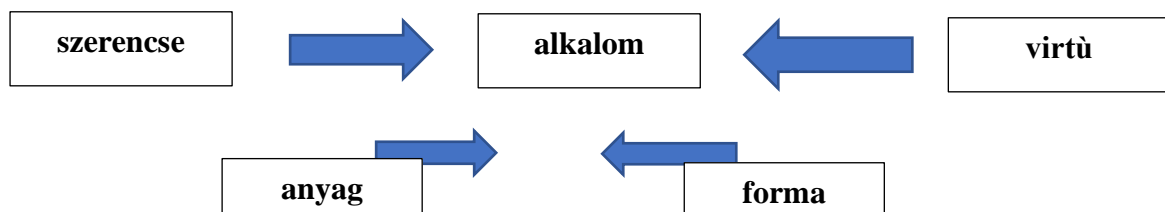
E kérdés megválaszolása céljából Machiavelli felvázolja a történeti cselekvés elméletét:

*ti. Mózesét, Küroszét, Romulusét, Thészeuszét

(Meg kell jegyeznünk, hogy a magyar fordítás sajnos a virtù kifejezést, Machiavelli kulcsfogalmát a tehetség, vitézség, virtus stb. fogalmaival adja vissza, ami időként zavart okoz a mű terminológiáját illetően)

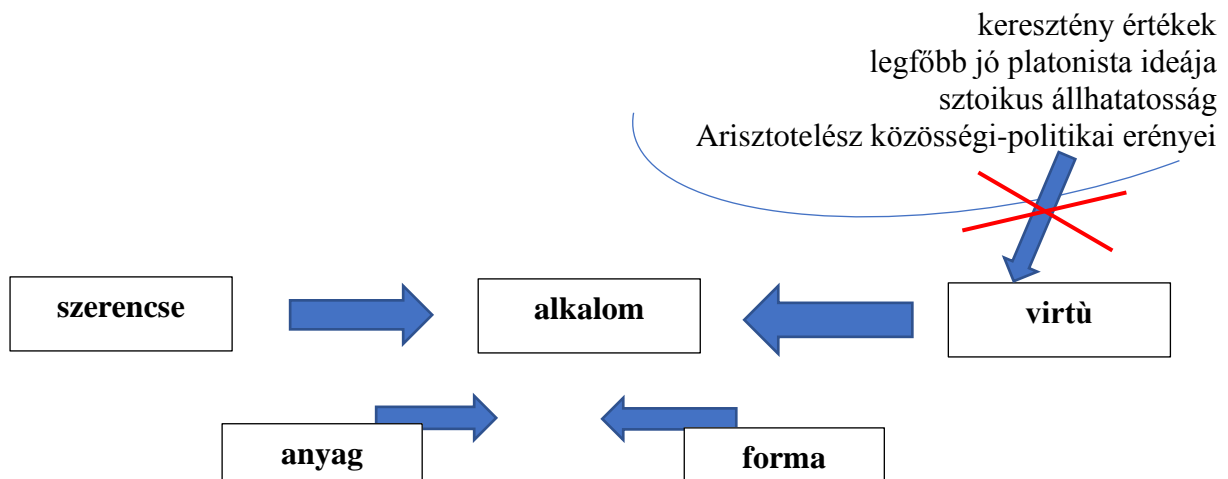
A fejedelem, 6. fejezet

És megvizsgálván életüket*, valamint cselekedeteiket, előtűnik, hogy a **szerecsse** által csak **alkalomhoz** jutottak, anyaghoz, amelyet nekik tetsző formába önthettek; kellő alkalom nélkül tehetségük (**virtù**) elpusztult volna, míg virtusuk (**virtù**) hiányában hiábavaló lett volna az

A firenzei gondolkodó híres sorai a virtùnak és a szerecsének az alkalom megragadásában és felkínálásában megmutatózó egymásra-utaltságát fejezik ki. A **virtù** szigorú értelemben nem más, mint a szerecs által felkínált alkalom megragadása és a szerecs nem más, mint az, ami

felkínálja *virtù* által felismert alkalmat. Machiavelli egész gondolkodására nézve alapvető jelentőségű e kölcsönösség: a *virtù* nem csak mintegy mellékesen felismeri a szerencse által felkínált alkalmat, hanem semmi más, mint ezen válaszadó képesség. Nincs olyan értékobjektivitás, mely a mindenkori történeti szituáció körülményeitől függetlenül működne a *virtù* megnyilvánulásakor. Machiavelli kiindulópontja **ideológia-kritikai** jellegű: a *virtù* bármely ahistorikus – filozófiai-rationális vagy teológiai-transzcendens – megalapozását mint ideológikusat fel kell adnunk: a *virtù* jelentéséből számúznunk kell mindazon mozzanatok, melyeket az alapjelentésében a latin *virtus* vagy a görög *areté* fogalmából eredeztethetően asszociálunk vele. A *virtù* eszméjének negatív, ideológia-kritikai felvezetése mellett pozitív módon csak a fenti *virtù*-alkalom(forma-anyag)-szerencse struktúrában betöltött funkcióként értelmezhető. Ezen értelmezés *formális*, így minden *tartalmi* különösséget kizár magából: a Krisztus-követés keresztény gondolata vagy az antikizáló reneszánsz filozófiai eszményei (humanizmus, sztoikus állhatatosság, platonista filozófiai erény vagy az arisztotelianus közösségi-politikai erények) olyan atemporális axiológiát feltételeznek, melyek mintegy gyengítik a *virtù* történeti-retorikai funkcióját.

Az cselekvést orientáló értékek objektiv-történetfeletti jellegének tagadásával azonban Machiavelli nem hirdet teljes értékrelativitást. Jóllehet nincs az értékeknek olyan ideális rendje, mely a történelem állandó és változatlan rendezőelve lehetne, mégis egy valami állandó és változatlan a történelemben: a cselekvés fenti struktúrája. Machiavelli számára az egyetlen állandó a történelem kaotikus eseménytengerében a *virtù* cselekvésorientációja. A *virtù* így egyfelől a történeti determinációval szemben ható innováció képessége, másfelől azonban a *virtù* állandósága a stabil innováció mozzanata.

A *virtù* cselekvésemélete a retorikai szónoklattal párhuzamos sajátosságokat mutat. Egy retorikai szituációban a szónok egy meghatározott számú hallgatósággal áll szemben. A hallgatóságot meggyőződéseik közösen osztott halmaza teszi csoporttá: a szónok célja, hogy az eleve adott meggyőződés-halmazt **új** meggyőződéssel gazdagítsa. Ehhez az innovációhoz a szónok kizárólag a hallgatók által osztott meggyőződésekkel használhatja fel beszéde forrását. Meg kell győznie hallgatóságát, és nem elméleti bizonyítást kell vezetnie. Az egyeduralkodó is kizárólag a konkrét történeti szituációból (alattvalói, uralmának geopolitikai fekvése stb.) merítheti hatalma megszerésének és fenntartásának forrásait: nem támaszkodhat semmiféle

objektív értékrendre. A *virtù* retorikai jellege azt is jelenti, hogy az uralkodónak folyamatosan újra kell legitimálnia magát: ha csak a változatlan és objektívnek tekintett törvényekre támaszkodik, el fog bukni.

A *virtù tehát* az a történeti reflektív képesség, mely összeköti a hatalom megszerzésének és megtartásának mozzanatait.

Előzetes problémafelvetés:

INNOVÁCIÓ
hatalom megszerzése
racionálisan leírhatatlan
nincs statikus-stabil elmélet

STABILITÁS
hatalom megtartása
ideális uralkodó
értékek objektív elmélete

A *virtù* bevezetése után:

INNOVÁCIÓ és STABILITÁS
hatalom megszerzése
szerencse – alkalom – virtù

STABILITÁS és INNOVÁCIÓ
hatalom megtartása
szerencse – alkalom – virtù

Irodalom:

Eugene Garver: *Machiavelli and the History of Prudence*, University of Wisconsin Press, 1987. ISBN: 978-0299110802

Simon József: Machiavelli és az értékkritika relativizmusa, 2000 Irodalmi és Társadalmi havilap, Különbség 12 (2012) / 1, 79-93.

Kérdések:

1. Mi a célja Machiavellinek az egyeduralkodó politikai berendezkedések osztályozásával?
2. Beszélhetünk-e Machiavellinél objektív értékekről?
3. Mi a *virtù* funkciója?